

Contextual Biblical Interpretation: A Theological Necessity

Klaas Spronk, Kirsten van der Ham, Peter-Ben Smit

Inleiding

De onderbouwing van contextuele bijbelinterpretatie kan op verschillende manieren vorm krijgen, bijvoorbeeld met een beroep op algemene hermeneutische overwegingen met betrekking tot positiona-
liteit, of, bijvoorbeeld, op de noodzaak om een koloniale epistemologische hegemonie van 'het Wes-
ten' te overwinnen. Deze vormen van onderbouwing zijn van groot belang, maar omdat ze er al zijn
kiest deze inleiding een andere invalshoek door in te steken bij een aantal nadrukkelijk theologische
overwegingen vanuit de christelijke traditie. Deze bieden een ander en aanvullend perspectief op het
belang van contextuele bijbelinterpretatie, die vorm van bijbelinterpretatie die reflectie op de contex-
tuele gepositioneerdheid van de lezer en het effect daarvan op de achtergrond van een verlangen naar
goed leven nadrukkelijk in het exegetische proces integreert, dat als zodanig een exegetische en the-
ologische hoofdzaak is (ondanks het kleine aantal leerstoelen dat wereldwijd aan het onderwerp ge-
wijd is). In wat volgt komen daarom perspectieven vanuit de Schrift zelf, vanuit de notie 'traditie' en
vanuit de ecclesiologie aan de orde. Deze overwegingen zijn bewust en expliciet christelijk-theologisch
(en hebben een overeenkomstige reikwijdte), passen daarmee ook goed bij de scope van *Concilium*.

1. Polyfonie: Contextuele uitleg van de Bijbel gezien vanuit de Schrift

Dat de teksten van de Bijbel ooit op schrift werden gesteld is een zegen en een vloek. Dat de Bijbel-
boeken later werden ingeperkt tot een voor de christelijke kerk gezaghebbende canon was misschien
noodzakelijk, maar ook een noodzakelijk kwaad. De beste manier om met deze situatie om te gaan en
ook om de Bijbelteksten recht te doen, is de contextuele benadering. De vooronderstelling daarbij is
wel dat we in de Bijbelteksten te maken hebben met de neerslag van religieuze ervaringen uit het
verleden die nog steeds relevant kunnen zijn voor mensen van vandaag.

Het goede aan de schriftelijke vastlegging van de ervaringen met God is natuurlijk het feit dat
ze daardoor beter overgeleverd konden worden. Wanneer teksten alleen in het hoofd bewaard wor-
den en mondeling worden doorgegeven sluipt er altijd verandering in. Maar juist die verandering kan
ook heilzaam zijn. Mensen en de situaties waarin zij verkeren veranderen ook. Daarom zal ook de re-
latie met God niet steeds hetzelfde blijven. Naast de op schrift vastgelegde, gestolde ervaringen komen
er nieuwe. De Bijbelse geschriften getuigen zelf van dat voortgaande proces. In nieuwe situaties krijgen
profeten nieuwe openbaringen. Ook de wetten die met goddelijk gezag zijn bekleed worden aange-
past. In Deuteronomium krijgen wetten zoals we al kenden uit Exodus nieuwe inhoud en Jezus geeft
met zijn uitleg een nieuwe toespitsing. En toen de christelijke gemeente langzamerhand organisato-
risch gestalte kreeg kwamen er in de latere brieven van het Nieuwe Testament weer nieuwe aanwij-
zingen bij. In dat voortgaande proces kan de canonisatie van gezaghebbende teksten een bedenkelijke
rol spelen. Aan de ene kant voorziet het in de behoefte aan duidelijkheid. Aan de andere kant roept
het de vraag op wie hier de dienst uit maakt en of de behoefte aan conservering ook kan leiden tot
een conservatisme dat onvoldoende ruimte laat voor vernieuwing. Wanneer we de Bijbel opvatten als
een bundeling van gestolde ervaringen met God, hoe zit het dan met nieuwe ervaringen met God? Het
bezit van een gezaghebbende canon leidt ertoe dat deze gaat gelden als de toetssteen voor de nieuwe
ervaringen en inzichten. De geschiedenis leert dat die toetsing niet eenvoudig is en maar al te vaak
leidt tot moeizame discussies en hoog oplopende tegenstellingen. De misschien wel belangrijkste oor-
zaak daarvan is de suggestie die gewekt wordt door de vastgelegde tekst, namelijk dat die een absoluut
gezag zou hebben als het woord van God.

De moderne Bijbelwetenschap (beginnend bij de inzichten van mensen als Baruch Spinoza) relativeert dat Bijbelse gezag door te wijzen op de historische bepaaldheid van de tekst. De ontstaans-geschiedenis van de teksten en het feit dat de teksten de kenmerken hebben van het deels achterhaalde wereld-, mens- en godsbeeld van de tijd van de schrijvers maken duidelijk dat de teksten niet zonder meer begrepen kunnen worden door de huidige lezer en worden toegepast op zijn of haar situatie. Het is echter een misvatting dat de Bijbelwetenschapper het alleenrecht zou hebben op het juiste gebruik van de Bijbel. Vaak wordt dat wel gesuggereerd. Via de nauwgezette historisch-kritische en literaire analyse van de tekst zou men de kern van de Bijbelse boodschap kunnen vatten en die dan vervolgens in aangepaste vorm beschikbaar stellen voor verdere theologische overwegingen. Daarmee is echter niet het bovengenoemde probleem opgelost van de relatie tussen de levende Godservaring en de gezaghebbende gestolde vorm daarvan in de Bijbel.

De betere benadering is de contextuele. Niet in de plaats van, maar in combinatie met de historisch-kritische benadering. Het sluit aan bij de inzichten over de Bijbelteksten als gegroeide geschriften. Veel teksten zullen eerst mondeling zijn doorgegeven en via verschillende mondelinge en schriftelijke stadia van ontwikkeling hun uiteindelijke vorm hebben gekregen. De kunst van de goede Bijbeluitleg is om die verschillende stadia te reconstrueren. In feite is dat al contextuele exegese. Het laatste schriftelijke stadium is het moment van canonisatie. Van belang voor het goede begrip van dit laatste stadium is de relatie tussen de verschillende boeken en inzicht in de criteria bij de keuze. Daar stopt goede Bijbeluitleg niet. Het past bij de aard van de Bijbel als gestolde Godservaring dat de geschiedenis van de uitleg serieus genomen wordt. De vraag is hoe de oude woorden gelezen worden in nieuwe contexten. De spannende vraag daarbij is in hoeverre er ruimte is voor nieuwe inzichten en het gezag daarvan. Dat heeft ook te maken met de discussie over de waarde van de kerkelijke traditie ten opzichte van de Bijbel. In de contextuele uitleg van de Bijbel zoals wij die voorstaan wordt de vraag naar het gezag zoveel mogelijk opgeschort. Het gaat er in de eerste plaats om helder te krijgen welke invloed de context van de Bijbellezers heeft op zijn/haar interpretatie. Daarbij worden zowel de academische als de intuïtieve benadering volop serieus genomen en wordt het één niet hoger aangeslagen dan het ander. Vooral voor de Bijbelgeleerde is dat misschien moeilijk te accepteren. De wetenschappelijke benadering pretendeert immers objectief te zijn. Maar ook voor deze benadering geldt dat hij in zekere zin bepaald is door een eigen (vaak Westerse) context. Belangrijker nog voor de lezing van de Bijbel als gestolde Godservaring is dat het ideaal van de geleefde Godservaring hoog gehouden wordt. Juist bij een intuïtieve benadering is er ruimte voor het nieuwe. Dat betekent niet dat elke uitleg even waardevol is. De confrontatie tussen de lezingen uit verschillende contexten, academisch, kerkelijk, intuïtief, intercultureel, helpt om onderscheid te maken. Dat kan echter alleen als er goed geluisterd wordt en als de ander en zijn/haar lezing vanuit de andere context serieus genomen worden.

2. Contextuele bijbelinterpretatie gezien vanuit het perspectief van ‘traditie’

In een tweede stap in dit essay verschuift de focus van de Schrift zelf naar de ‘interpretative community’ die haar leest en die bestaat uit de kerken (en soortgelijke gemeenschappen).¹ In drie stappen betogen we: (a) dat contextualiteit en diversiteit een integraal onderdeel zijn van de christelijke traditie (en de geschiedenis van het Christendom) en dat aandacht hiervoor nodig is, ook in het kader van het ‘dekoloniseren’ van de theologie; (b) dat deze diversiteit en contextualiteit theologisch geduid kunnen worden in termen van inculturatie; (c) dat zowel (a) als (b) aanleiding geven tot interpretatie

¹ Het is goed mogelijk om van bredere leesgemeenschappen uit te gaan, namelijk van iedereen die om welke reden dan ook de Bijbel leest en interpreteert. Omdat in het vervolg een specifiek christelijk theologisch betoog ontwikkeld wordt, waarin niet- of niet-expliciet christelijke stemmen wel een plek kunnen hebben, maar niet hoeven te hebben, terwijl de prijs die ervoor betaald wordt vaak die van een zeker beschikken over deze niet- of niet-expliciet christelijke ‘ander’ is, wordt van de integratie van deze lezers van de Schrift hier afgezien.

in gemeenschap, waarbij diversiteit (veroorzaakt door inculturatie in verschillende contexten) van hermeneutische meerwaarde is, juist ook om steeds weer nieuw zicht te krijgen op de teksten. Contextuele bijbelinterpretatie is zo van zowel hermeneutische en heuristische meerwaarde als ook van oecumenisch belang. Tenslotte: Wat hier betoogt wordt, heeft betrekking op zowel de 'diachrone' als de 'synchrone' diversiteit in de geschiedenis van het Christendom, want ook de 'vreemde wereld' van het verleden is een andere context, waaruit stemmen klinken die mee kunnen (en zouden moeten) doen in het gesprek dat contextuele bijbelinterpretatie inhoudt,² net zoals dat geldt voor stemmen van de contemporaine 'ander' in een andere socio-culturele setting in eigen land of over de landsgrenzen heen. Ook aandacht voor *Wirkungsgeschichte* is daarom een vorm van contextuele exegese.

Ten eerste: Contextualiteit en diversiteit zijn een feit. Dat de geschiedenis van het Christendom divers is sinds Jezus een diverse groep leerlingen om zich heen verzamelde, is bekend. Tegelijkertijd wordt de diversiteit vaak onderschat of maar zeer ten dele verdisconteerd in onderzoek en, vooral, onderwijs.³ Dat dit zo is, laat bijvoorbeeld het project van een 'polycentrische' geschiedenis van het Christendom dat door Klaus Koschorke vanuit München op de kaart is gezet zien.⁴ Dit zou niet innovatief zijn, wanneer systematische aandacht voor verschillende contexten (en centra) van het Christendom vanzelf zou spreken. Er valt nog veel, heel veel aan de vergetelheid te ontrukken, juist ook voor theologen in de Westerse wereld; een bewustzijn van de geschiedenis van de diverse christelijke tradities van vandaag vergroot de reikwijdte van het contextuele gesprek en het bewustzijn van de eigen contextualiteit. Kennis van de geschiedenis van jezelf en de ander is hierbij van wezenlijk belang.

Ten tweede: deze diversiteit kan theologisch geduid worden in termen van inculturatie. Er is breed theologisch draagvlak om inculturatie als norm te zien voor de authentieke interpretatie. Bijvoorbeeld in *The Church: Towards a Common Vision* van de "Commission on Faith and Order" (Wereldraad van Kerken): 'The Gospel needs to be proclaimed in languages, symbols and images that are relevant to particular times and contexts so as to be lived authentically in each time and place.'⁵ De zo ontstaande culturele diversiteit moet dan ook, tenminste in de mate waarin ze niet tot verdeeldheid leidt, als iets positiefs gezien worden en als een gevolg van een logica die intrinsiek is aan het Christendom en de 'oneindige vertaalbaarheid' van het evangelie die de traditie ervan kenmerkt.⁶

Ten derde, de keerzijde van de ontdekking van diversiteit en contextualiteit in bijbelinterpretatie in de geschiedenis van het Christendom is de erkenning van de eigen contextualiteit.⁷ Deze biedt unieke perspectieven op Bijbelse teksten, maar impliceert ook dat het eigen perspectief altijd aangevuld moet worden door dat van anderen voor een vollediger en nauwkeuriger perspectief. De historisch gegroeide diversiteit van het Christendom biedt hier enorme mogelijkheden voor. De consequentie is dan dat juist het bewustzijn van de contextualiteit van de ander en jezelf leidt tot zowel een

² Zie met nadruk hierop, bijvoorbeeld: Ulrich Luz, 'Kann die Bibel heute noch Grundlage für die Kirche sein?: Über die Aufgabe der Exegese in einer religiös-pluralistischen Gesellschaft,' *New Testament Studies* 44 (1998), 317–339.

³ Een voorbeeld van deze traditie is de klassieke inleiding Bernd Moeller, *Geschichte des Christentums in Grundzügen* (Darmstadt: UTB, ¹⁰2011), dat een zeer sterk eurocentrisch perspectief kent (en daarbinnen een sterke gerichtheid op Duitsland en zijn voorlopers).

⁴ Zie bijvoorbeeld het overzicht van Koschorke's werk en de diverse bijdragen in: Ciprian Burlacioiu und Adrian Hermann (ed.), *Veränderte Landkarten: Auf dem Weg zu einer polyzentrischen Geschichte des Weltchristentums. Festschrift für Klaus Koschorke zum 65. Geburtstag* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2013).

⁵ (Geneva: WCC, 2013), 28.

⁶ Zoals Kwame Bediako dit in (expliciete) navolging van Andrew Walls noemt. Zie: Kwame Bediako, 'Christ in Africa: Some Reflections on the Contribution of Christianity to the African Becoming,' in: Christopher Fyfe and Chris Allen (ed.) *African Futures* (Edinburgh: Centre of African Studies, 1987), 447–458, 453.

⁷ Zie voor wat volgt ook: Peter-Ben Smit, 'Diversiteit in het onderwijs van het Nieuwe Testament: over het nut van biografische, levensbeschouwelijke en culturele diversiteit,' *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 68 (2014), 277–296.

nauwkeuriger bestudering van de teksten en tot de noodzaak van een gemeenschap van lezers – precies van de historische diversiteit van het Christendom gaat dus een hermeneutische en oecumenische impuls uit, die via de weg van een ontvankelijke houding en openheid voor de ander ook vruchtbaar gemaakt kan worden.⁸ Wie die weg niet inslaat, doet zowel zichzelf, de ander als ook de Schrift tekort. De geschiedenis en traditie van het Christendom nodigen uit tot contextuele Bijbelinterpretatie.

3. Een benadering vanuit de ecclesiologie

Een derde manier om vanuit expliciet theologische overwegingen tot een pleidooi voor contextuele bijbelinterpretatie te komen is vanuit een ecclesiologische gedachtegang. Deze neemt zijn uitgangspunt in de overweging dat het de kerk is die de Schrift interpreteert (en zichzelf interpreteert in het licht van de Schrift). De kerk is in dit geval te begrijpen als de door Gods Geest samengebrachte gemeenschap van mensen die in het Lichaam van Christus geïncorporeerd zijn en zo deelhebben aan Gods verzoening van de wereld met zichzelf in Christus en deze ook gestalte laten aannemen in hun leven, vierend, dienend en getuigend. In een gekwalificeerde zin is de kerk dan ook een voortzetting van de incarnatie van de tweede persoon van de Hl. Drievuldigheid, een punt dat voor contextualiteit van groot belang is. In het leven van deze gemeenschap, die goed als hermeneutisch of epistemische gemeenschap verstaan kan worden, vindt de interpretatie van de Schrift plaats, in meer of minder uitgewerkte en geformaliseerde synodale en conciliaire processen, de uitkomsten waarvan steeds ook weer ontvangen ('gerecipieerd') moeten worden. Idealiter zijn allen die in dit kerkelijke bestaan delen ook in gemeenschap met elkaar – een feit is dat niet, wat het functioneren van de kerk als hermeneutische of epistemische gemeenschap en dit impliceert een oecumenisch appel.

Het feit dat de kerk als gemeenschap de Schrift interpreteert, maakt deze interpretatie ook vanzelf contextueel omdat de kerk, hoewel niet van de wereld, wel degelijk in de wereld bestaat en de leden van de kerk dat ook doen. Communicatie van het evangelie, een verstaanbare interpretatie van de Schrift heeft als voorwaarde dat deze in de taal van de plekken plaatsvindt waar de kerk zich bevindt. De hermeneutische taak van de kerk die hieruit voortvloeit, kwam al eerder ter sprake in het kader van de oneindige vertaalbaarheid van het evangelie en toen vooral vanuit zendend perspectief (het evangelie wordt vertaald, zodat het verstaanbaar wordt). Dit is echter maar één kant van de medaille, de ervaring van de kerk en haar leden in een bepaalde context dringt ook thema's aan de kerk op, die tot een hernieuwde lezing van de Schrift uitdagen – en dit zijn vaak ervaringen die de kerk en haar leden als het ware opgedrongen worden en niet per se gevolg zijn van haar eigen initiatieven boven het 'initiatief' van het bestaan een in een bepaalde context uit (wat als een uitdrukking van de *missio Dei* verstaan kan worden).⁹ Omdat de kerk en haar leden in concrete contexten bestaan en zo de incarnatie van het goddelijke Woord (als het ware) voortzetten,¹⁰ wordt de interpretatie van het getuigenis van dat Woord, de Schrift, ook voortgestuwd door de confrontatie met, bijvoorbeeld, geweld, armoede en discriminatie in allerlei vormen. De kerk zal hier overigens *altijd* op reageren, ook wanneer ze aan de verleiding om zulke thema's als 'niet-theologisch' terzijde te schuiven toegeeft. In zulke situaties heeft de kerkelijke verkondiging van het Evangelie in de vorm van een door en door contextuele interpretatie van de Schrift (namelijk: uitgedaagd door ontwikkelingen in een context en daarop gericht) het karakter van een antwoord. Dit gegeven hoeft ook niet te verbazen en kan goed

⁸ In termen van 'receptive ecumenism' bijvoorbeeld, zie: Gregory A. Ryan, 'The Reception of Receptive Ecumenism', *Ecclesiology* 17 (2021), 7-28; Johannes Zizioulas heeft een 'ethos van alteriteit' sterk benadrukt, zie: *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church* (Crestwood, NY: St Vladimir's Seminary Press, 1997), 81-83.

⁹ Of een kerk thema's ook oppakt en welke thema's met welke priorisering dat zijn zegt daarbij ook veel over de identiteit van een kerk.

¹⁰ Met als caveat dat deze nadruk op het 'goddelijke' karakter van de kerk haar gelijktijdige menselijke zwakte geenszins ontkent.

gezien worden als de voortzetten van Jezus' vaak 'reagerende' optreden, wanneer hij geconfronteerd was met een hongerige menigte, een wanhopige zieke, of een vraag over de uitleg van de Schrift. Voorwaarde voor het kunnen reageren is natuurlijk wel het 'er zijn' van Jezus, dan wel, in zijn voetspoor, de kerk.

De contextuele interpretatie van de Schrift die zo tot stand komt, is een ten diepste theologische interpretatie, want ze wordt gedragen en komt tot stand door het handelen van de kerk en haar leden die, vanuit ecclesiologisch perspectief, als door de Geest samengebrachte gemeenschap, het Lichaam van Christus, te zien zijn. 'Maatschappelijke' interpretaties van de Schrift zijn, op de achtergrond van een incarnationeel verstaan kerk zijn, bij uitstek spirituele interpretaties van de Schrift die (alleen al) om die reden serieus te nemen zijn vanuit christelijk-theologisch oogpunt. Zogenaamde 'ordinary' lezers van de Schrift zijn, in dit verband, dan ook beter te beschrijven als 'spiritual' lezers van de Bijbel. Oecumenisch breed gedragen ecclesiologische overtuigingen bieden zo een verdere theologische onderbouwing voor contextuele bijbelinterpretatie.

(4) Slot

In het bovenstaande hebben we betoogd dat er in – tenminste – drie belangrijke gebieden van de christelijke theologie, de bestudering van de Schrift, het nadenken over traditie en de reflectie op de kerk (en de onder meer christologische en pneumatologische bronnen die deze gebieden informeren), goede redenen zijn om in te zetten op contextuele bijbelinterpretatie als een vorm van exegese die bij uitstek recht doet aan tekst en lezer. Je zou de stelling zelfs kunnen overwegen dat vanuit dit theologisch perspectief contextuele bijbelinterpretatie de enige wenselijke vorm van interpretatie is, waarbinnen historische, literaire, en verdere vormen van exegese hun plek behoren te hebben.